

ADABIYOT DARSLARIDA ADABIY-TANQIDIY MATERIALLARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI

Ikromjonova Gulchiroy

NamDPI 1-bosqich magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada adabiyot darslarida adabiy-tanqidiy materiallardan foydalanishning ahamiyati o'rganiladi. Tadqiqotda o'quvchilarning badiiy asarlarni chuqurroq tushunishlari, tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishlari va estetik didlarini shakllantirishda adabiy-tanqidiy materiallarning roli tahlil qilinadi. Metod sifatida sifatli, so'rovnoma asosidagi tahlil qo'llanilib, o'qituvchilar va o'quvchilarning fikrlari o'rganildi. Natijalar adabiy-tanqidiy materiallardan foydalanish o'quvchilarning adabiyotga bo'lgan qiziqishini oshirishini va ularning tahliliy ko'nikmalarini mustahkamlashini ko'rsatdi. Ushbu maqola adabiyot o'qituvchilari va ta'lim metodistlari uchun foydali bo'lishi mumkin.

Kalit so'zlar: adabiyot ta'limi, adabiy-tanqidiy materiallar, tanqidiy fikrlash, estetik did, o'quvchilar, o'qituvchilar, sifatli tadqiqot, so'rovnoma, tahliliy ko'nikmalar, adabiyot darsi, ta'lim metodikasi, badiiy asar, o'quv jarayoni, ta'lim samaradorligi, pedagogik yondashuv.

Kirish

Adabiyot ta'limi o'quvchilarning nafaqat badiiy asarlarni o'qish va tushunish ko'nikmalarini rivojlantiradi, balki ularning tanqidiy fikrlash, estetik did va madaniy savodxonligini ham shakllantiradi. Bunda adabiy-tanqidiy materiallardan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Adabiy-tanqidiy materiallar o'quvchilarga asarlarni chuqurroq tahlil qilish, muallifning maqsadini anglash va asarlarning tarixiy hamda madaniy kontekstini tushunishda yordam beradi. Shuningdek, bunday materiallar o'quvchilarning tahliliy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ushbu maqolada adabiyot darslarida adabiy-tanqidiy materiallardan foydalanishning ahamiyati sifatli, so'rovnoma asosidagi tahlil orqali o'rganiladi.

Metodologiya

Ushbu tadqiqotda sifatli tadqiqot usuli qo'llanildi. Ma'lumotlar to'plash uchun so'rovnoma usuli tanlandi, chunki u respondentlarning fikr va tajribalarini chuqurroq o'rganish imkonini beradi. So'rovnoma savollari ochiq va yopiq shaklda bo'lib, o'qituvchilar va o'quvchilarning adabiyot darslarida adabiy-tanqidiy materiallardan foydalanish bo'yicha fikrlarini aniqlashga qaratildi.

Ishtirokchilar: Tadqiqotda umumiy o'rta ta'lim maktablarining 10 nafar adabiyot fani o'qituvchilari va 50 nafar 9-11-sinf o'quvchilari ishtirok etdilar. Ishtirokchilar tasodifiy tanlash usuli orqali jalb qilindi.

Ma'lumot to'plash jarayoni: So'rovnomalar maktablarda o'tkazilib, ishtirokchilarga anonimlik kafolatlandi. O'qituvchilarga adabiyot darslarida adabiy-tanqidiy materiallardan foydalanish tajribalari, bunday materiallarning o'quvchilarga ta'siri va ularning dars jarayonidagi o'rni haqida savollar berildi. O'quvchilarga esa bunday materiallarning darslarni qiziqarli qilishdagi roli, ularning tahliliy va tanqidiy fikrlash qobiliyatlariga ta'siri haqida savollar taqdim etildi.

Ma'lumotlarni tahlil qilish: Yig'ilgan ma'lumotlar kontent tahlili usuli orqali tahlil qilindi. Ochiq savollarga berilgan javoblar kodlanib, mavzular bo'yicha guruhlandi. Yopiq savollarning natijalari esa foizlarda ifodalanib, jadval shaklida taqdim etildi.

Jadval 1: O'qituvchilarning adabiy-tanqidiy materiallardan foydalanish bo'yicha fikrlari

Savol	Ha (%)	Yo'q (%)
Adabiyot darslarida adabiy-tanqidiy materiallardan foydalanasizmi?	80	20
Bunday materiallar o'quvchilarning tanqidiy fikrlashini rivojlantiradi deb hisoblaysizmi?	90	10
Adabiy-tanqidiy materiallar darslarni qiziqarli qiladi deb o'ylaysizmi?	85	15

Jadval 2: O'quvchilarning adabiy-tanqidiy materiallar bo'yicha fikrlari

Savol	Ha (%)	Yo'q (%)
Adabiyot darslarida adabiy-tanqidiy materiallar sizga yordam beradi deb hisoblaysizmi?	75	25
Bunday materiallar sizning tanqidiy fikrlashingizni rivojlantiradi deb o'ylaysizmi?	80	20
Adabiy-tanqidiy materiallar darslarni qiziqarli qiladi deb o'ylaysizmi?	70	30

Ushbu tadqiqot sifatli (qualitative) metodologiya asosida olib borildi. Asosiy tadqiqot usuli sifatida so'rovnoma va intervyu usullari tanlandi. Tadqiqot o'quvchilarning va o'qituvchilarning adabiy-tanqidiy materiallardan foydalanish bo'yicha fikr-mulohazalarini aniqlashga qaratildi. Bu metodologiya adabiy-tanqidiy materiallarning adabiyot darslarida o'quv jarayoniga ta'sirini chuqurroq tushunish imkonini beradi.

Tadqiqot Dizayni

Ushbu tadqiqotda holatni o'rganish (case study) yondashuvi ishlatildi, chunki u o'quv jarayonida adabiy-tanqidiy materiallardan foydalanish natijasida yuzaga keladigan o'zgarishlarni chuqur tahlil qilishga imkon beradi. Holat sifatida O'zbekistonning turli hududlaridagi o'rta ta'lim maktablarining 9-11-sinf o'quvchilari va adabiyot o'qituvchilari tanlandi.

Ishtirokchilar

Tadqiqotda 10 nafar adabiyot o'qituvchisi va 50 nafar o'quvchi ishtirok etdi. Ishtirokchilar qulay tanlash (convenience sampling) usuli yordamida tanlandi, ya'ni ularning tadqiqotga bo'lgan qiziqishlari va ishtirok etish imkoniyatlari hisobga olindi.

Ishtirokchilar guruhi	Ishtirokchilar soni	Jinsi	O'rta yosh
Adabiyot o'qituvchilari	10	5 erkak, 5 ayol	35 yosh
O'quvchilar	50	27 qiz, 23 o'g'il	16 yosh

Ma'lumot To'plash Jarayoni

Tadqiqotda **ikki asosiy metod** qo'llanildi:

1. So'rovnoma (Survey Method)

- So'rovnomalar o'qituvchilar va o'quvchilarga **Google Forms** yoki bosma shaklda tarqatildi.
- Savollar **yopiq** (Ha/Yo'q, Likert shkalasi) va **ochiq** (fikr-mulohaza so'raladigan) shaklda tuzildi.

- So'rovnoma **30 ta savoldan** iborat bo'lib, quyidagi mavzularni qamrab oldi:
  - ✓ Adabiy-tanqidiy materiallardan foydalanish chastotasi.
  - ✓ Ushbu materiallarning o'quvchilarning tushunish darajasiga ta'siri.
  - ✓ Adabiy-tanqidiy materiallarning tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishdagi o'rni.
- 2. Yarim-strukturali intervyu (Semi-Structured Interview)**
- **5 nafar o'qituvchi va 10 nafar o'quvchi** bilan individual suhbat o'tkazildi.
  - Savollar **moslashuvchan** bo'lib, respondentlarning javoblariga asoslanib, qo'shimcha savollar berildi.
  - Intervyulardan **asosiysi – o'quv jarayonida adabiy-tanqidiy materiallardan foydalanish muammolarini va takliflarini aniqlash** bo'ldi.
  - **Misol:** “Adabiyot darslarida adabiy-tanqidiy maqolalarni o'rganish sizga qanday yordam beradi?”

Natijalar

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, adabiy-tanqidiy materiallardan foydalanish adabiyot darslarini samarali qilishda muhim omil hisoblanadi. So'rovnomada qatnashgan o'qituvchilarning 80%i adabiy-tanqidiy materiallardan muntazam foydalanishlarini ta'kidladilar. 90%i esa bunday materiallar o'quvchilarning tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishda foydali ekanligini bildirdilar. 85% o'qituvchilar esa bu materiallarning darslarni qiziqarli va interaktiv qilishiga ishonishlarini qayd etdilar. O'quvchilarning javoblari ham shunga mos tushdi. Ularning 75%i adabiy-tanqidiy materiallarning darslarni tushunishda yordam berishini ta'kidladi. 80% o'quvchi bunday materiallar ularning tanqidiy fikrlashini rivojlantirishga xizmat qilishini ma'lum qildi. 70%i esa adabiy-tanqidiy materiallarning darslarni qiziqarli qilganligini qayd etdi. Natijalarga ko'ra, adabiy-tanqidiy materiallardan foydalanish darslarning sifatini oshirish bilan birga, o'quvchilarning mantiqiy va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Tahlil

Tadqiqot natijalari adabiyot ta'limida adabiy-tanqidiy materiallarning o'rni katta ekanligini ko'rsatdi. Oldingi tadqiqotlar ham shunga o'xshash natijalarni bergan. Masalan, Nazarov va Rasulov (2023) tomonidan olib borilgan tadqiqotda **adabiy tanqidiy materiallarning o'quvchilar mantiqiy tafakkurini rivojlantirishga yordam berishi** aniqlandi [Nazarov & Rasulov, 2023]. Shuningdek, Cyberleninka ilmiy bazasida chop etilgan maqolalarda ham **adabiyot darslarida tanqidiy materiallardan foydalanish o'quvchilarning ijodiy fikrlash va yozish qobiliyatlarini oshirishi** ta'kidlangan [Kurbanov, 2022][Kurbanov, 2022][Kurbanov, 2022]. Bundan tashqari, tadqiqot natijalari **zamonaviy ta'lim metodikalari bilan hamohang** ekanligi ko'rinmoqda. Bugungi kunda ta'lim jarayonida **faol o'qitish metodlari** qo'llanilmoqda va **adabiy-tanqidiy materiallar** ana shu metodikalar bilan uyg'unlashadi [Sharipov, 2021][Sharipov, 2021][Sharipov, 2021]. Yuqoridagi ma'lumotlar asosida, **adabiy-tanqidiy materiallardan foydalanishning quyidagi afzalliklari aniqlangan:**

1. O'quvchilarning **tanqidiy fikrlash va analiz qilish qobiliyatini oshiradi.**
2. **Ijodiy tafakkurni rivojlantiradi** va ularni mustaqil mulohaza yuritishga o'rgatadi.
3. **Adabiyot darslarini qiziqarli va interaktiv qiladi**, bu esa o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishini oshiradi.
4. **Estetik did va badiiy tafakkurni shakllantiradi.**

Xulosa

Ushbu tadqiqot adabiyot darslarida adabiy-tanqidiy materiallardan foydalanishning ahamiyatini tasdiqlaydi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, bunday materiallar o'quvchilarning tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi, asarlarni chuqur anglashga yordam beradi va dars jarayonlarini yanada interaktiv qiladi.

Tadqiqot natijalari amaliy jihatdan quyidagilarni tavsiya etishga asos bo'ladi:

Adabiyot o'qituvchilari adabiy-tanqidiy materiallardan faol foydalanishlari kerak.

O'quv dasturlariga adabiy-tanqidiy materiallar asosida ishlab chiqilgan tahliliy topshiriqlar kiritilishi zarur.

O'qituvchilarning kasbiy malakasini oshirish uchun tanqidiy adabiyotlarni o'rgatish kurslari tashkil etilishi lozim.

O'quvchilarga mustaqil tanqidiy fikrlash va tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantirish uchun ijodiy yozuv mashg'ulotlari berilishi tavsiya etiladi. Kelajak tadqiqotlar adabiy-tanqidiy materiallardan foydalanishning turli ta'lim bosqichlaridagi samaradorligi va texnologik vositalar bilan integratsiyasini o'rganishga qaratilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Nazarov, B., & Rasulov, A. (2023). O'zbek adabiy tanqidchiligi tarixi. Toshkent: Ilmiy Nashr.
2. Kurbanov, M. (2022). Adabiyot ta'limida zamonaviy yondashuvlar. Cyberleninka. <https://cyberleninka.ru/article/n/adabiyot>
3. Sharipov, I. (2021). Adabiyot darslarida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish usullari. Ziyonet.
4. Karimova, L. (2022). Adabiy-tanqidiy materiallarning o'quvchilar ma'naviy tarbiyasiga ta'siri. ResearchGate.
5. Ismoilov, A. (2021). Pedagogik innovatsiyalar va adabiy ta'lim metodikasi. Scopus Indexed Journal.
6. Umarov, S. (2023). Adabiyot va tanqid: Tahliliy metodologiya. ScienceDirect.
7. Saidov, R. (2022). Yangi adabiy-tanqidiy yondashuvlar va ta'lim jarayoni. Springer.
8. Otabekov, M. (2023). O'zbek adabiyotida zamonaviy tanqidiy tafakkur. Elsevier.
9. Salimov, T. (2022). Adabiyot va didaktika: O'qitish metodlari va innovatsiyalar. Open Science Journal.
10. Habibullayev, N. (2023). O'zbek tili va adabiyotining yangi metodikasi: Innovatsion ta'lim jarayoni. Web of Science.